

TARPTAUTINIŲ ORGANIZACIJŲ TEORINIŲ PRIEIGŲ BEIEŠKANT¹

Po Antrojo pasaulinio karo tarptautinių vyriausybinių organizacijų skaičius didėja aritmetine progresija, o jų veiklos ir įtakos geografiškai – geometrine. Labai natūralu, kad tokioje aplinkoje ir mokslininkai šioms institucijoms skiria daugiau dėmesio. Politikos mokslų tyrėjų akiratyje atsiduria didžioji dauguma organizacijų – atskirai arba lyginant su kitomis analizuojamos tokios didelę kompetenciją turinčios struktūros kaip Jungtinės Tautos (JT), Europos Sąjunga (ES), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO), Afrikos Sąjunga, NATO ir kitos; politologų tyrimų objektas taip pat yra siauros specializacijos organizacijos – Pasaulio prekybos organizacija (PPO), Pasaulio bankas ir kitos. Be to, tarptautinės organizacijos kaip studijų objektas naują kontekstą įgavo po Šaltojo karo pabaigos kilus globalios valdysenos idėjoms. Vis dėlto tarptautinės organizacijos dėl tradicinės tarptautinių santykių sampratos, iš vienos pusės, ir globalizacijos procesų, iš kitos, teoriniu lygmeniu dažniausiai tiriamos iš realistų arba institucionalistų perspektyvų, pastaruoju metu ir konstruktyvistų, tačiau tai jokių būdu neleidžia tikėtis vientiso paveikslo. Visa apimančio požiūrio trūkumą bando šalinti Masačusetso universiteto profesorius J. Samuelis Barkinas

---

¹ Barkin J. Samuel, *International Organization. Theories and Institutions*, Palgrave Macmillan, 2013.

savo 2013 m. išleistoje knygoje „International organization. Theories and Institutions“. Autorius tarptautines organizacijas kaip studijų objektą laiko ekvilibriumu tarp tradicinės tarptautinių santykių ir globalaus valdymo perspektyvų, kai dėmesys skiriamas ir valstybėms, ir tarptautinėms organizacijoms kaip tarpvyriausybiniams institucijoms, ir tai, kiek jos gali dalyvauti formaliose valdymo struktūrose (p. 2). Knygos įvade Barkinas rašo, kad ši knyga „nėra nei apie tarptautines organizacijas <...>, nei apie globalų valdymą“, bet daugiausia yra skirta „tarptautinių organizacijų teorijai ir teorinių požiūrių taikymui šiuolaikiniams tarptautiniams santykiams suprasti“ (p. xi). Toks ambicingas autoriaus tikslas yra ir suprantamas, nes tarptautinių organizacijų teorijoms ir jų taikymui konkreitiems atvejams analizuoti politikos mokslų literatūroje skiriama itin mažai dėmesio, ir dėl to labai sveikintinas, nes ateityje tarptautinės organizacijos kaip objektas susilauks vis daugiau mokslininkų, studentų, politikos formuotojų dėmesio, todėl organizacijų studijų įrankiai – „ką veikia“, „kaip funkcionuoja“ tarptautinės organizacijos, „kokią įtaką jos daro tarptautinei sistemai“, „kaip galima kokybiškai patobulinti jų veiklą“ (p. xi) – yra ypač reikalingi. Knygos svarbą neabejotinai rodo ir faktas, kad tai antrasis leidimas, kuriame autorius ne tik atnaujina informaciją apie organizacijas, bet ir turinį papildė tokiomis naujomis temomis kaip aplinkosaugos klausimai. Be to, Barkino knyga labai rimtai pretenduoja užpildyti spragą, kuri mokslinėje literatūroje atsirado todėl, kad, viena vertus, didesnio skaičiaus organizacijų analizė dažnai yra įvadinio pobūdžio vadovėliai pirmų kursų universitetų studentams, suteikiantys tik pamatinę informaciją, kurie beveik išimtinai yra skirti Jungtinėms Tautoms, kitoms organizacijos teikiant nedaug dėmesio, o teorijų klausimams – beveik jokie. Iš kitos pusės, atskirų tarptautinių organizacijų tyrimai, kuriems dažniausiai skiriama atskira knyga, apsiriboja funkcinėmis, istorinėmis perspektyvomis, kurie teorine prasme nežengia toliau nei realistų ir institucionalistų takoskyra arba, kaip sako autorius, neatskleidžia platesnių tarptauti-

nių organizacijų teorijų niuansų (p. 157). „International organization. Theories and Institutions“ yra skirta pagrindinių žinių apie tarptautines organizacijas jau turintiems aukštesniųjų kursų bakalauro ir magistro studijų studentams, tačiau knygos autorius vis dėlto neišvengia visiškai nereikalingo aiškinimo, kokie, pavyzdžiui, yra JT Chartijos pagrindiniai principai arba kokia yra Saugumo Tarybos, Generalinės Asamblėjos sudėtis, balsavimo taisyklės (p. 59, 61, 72–73).

Siekdamas sukonstruoti teorinius tarptautinių organizacijų analizės įrankius, Barkinas pirmojoje knygos dalyje, naudodamasis jau esančiomis teorinėmis priegomis ir jų pagrindinėmis koncepcijomis, sukuria teorinius rėmus ir vėliau juos pasitelkia nagrinėdamas konkrečias institucijas. Autoriaus holistinio teorinio požiūrio pagrindas yra dichotomija tarp svarbiausių tarptautinių organizacijų teorijų koncepcijų – *suvereniteto* ir *globalizacijos*, *galios* ir *tarpusavio priklausomybės*, *režimų* ir *institucijų*, *efektyvumo* ir *idėjų*.

Barkinas pradeda nuo ontologinio lygmens diskusijų. Nors, kaip teigia autorius, suverenitetas ir išlieka pagrindinė tradicinių tarptautinių santykių teorijų sąvoka, pastaruoju metu vis dažniau pradėtas vartoti globalizacijos terminas. Todėl autorius pagrįstai klausia, ar ši silpnina suverenių valstybių sistemą, ar ją stiprina, ir jei taip, koks yra tarptautinių organizacijų vaidmuo. Barkino nuomone, tarptautinės struktūros gali būti laikomos įrankiais, kuriais valstybės narės skatina globalizacijos procesus ir taip silpnina tradicinę tarptautinę sistemą, arba institucijomis, kurių padedamos valstybės narės siekia apsiginti nuo globalizacijos įtakos ir stiprinti tarptautinę sistemą. Autorius daro išvadą, kad nuo XX a. pradžios didėja tarptautinių organizacijų svarba, taigi mažėja valstybių galimybės priimti savarankiškus politinius sprendimus, pavyzdžiui, Pasaulio prekybos organizacijos veikloje valstybės dalyvauja, nes bijo likti svarbių sprendimų ir tarptautinių investuotojų akiračio nuošalyje (p. 13–14, 100–105).

Antrasis autoriaus pateikiamas atskyrimas taip pat yra ontologinio lygmens ir susijęs su pirmuoju – tai debatai tarp galios ir tarpusavio priklausomybės. Barkinas pabrėžia, kad globalizacija skatina

valstybių tarpusavio priklausomybę, t. y. valstybių politikos sprendimų galimybes riboja kitų valstybių politikos pasirinkimai. Autorius daro išvadą, kad būtent tarptautinės organizacijos yra geriausias būdas valstybėms susidoroti su tarpusavio priklausomybės dilema ir kaip pavyzdį pateikia Tarptautinę klimato kaitos grupę ir Tarptautinę civilinės aviacijos agentūrą, kurios kuria bendrus standartus konkrečiose srityse (p. 134–135, 140–142).

Trečiasis tyrimo laukas yra epistemologinio lygmens – Barkino nuomone, tarptautinės organizacijos gali būti analizuojamos kaip institucijos arba kaip režimai. Pastaroji analizė parodo, kokią poveikį tarptautinės organizacijos daro kitiems tarptautinių santykių veikėjams, dažniausiai valstybėms, t. y. tiriama išieigos politika. Institucijų tyrimai atskleidžia, kokią įtaką tarptautinių organizacijų struktūra daro jų veiklai.

Ketvirtoji dichotomija tarp efektyvumo (arba racionalizmo) ir idėjų (arba reflektyvizmo) parodo, ko konkrečiai pasiekia tarptautinės organizacijos, todėl laikytina metodologiniu naratyvu. Knygos tyrimas atskleidžia, kad racionalistų požiūris yra tinkamas analizuoti kooperacijos tarp valstybių specifiniais klausimais atvejus: kaip teisinio mechanizmo pavyzdys knygoje nagrinėjamas JT Tarptautinis Teisingumo Teismas; kaip politinio – JT Saugumo Taryba; kaip ekonominio – Tarptautinio valiutos fondo paskolos ir sąlygos valstybėms dėl jų fiskalinės ir makroekonominės politikos; teisinio, politinio ir ekonominio – PPO Ginčų sprendimo mechanizmas. Reflektyvistų požiūris gali atsakyti į tokius bendrus klausimus – kaip veikia tarptautinė sistema, tarptautinės organizacijos. Pavyzdžiui, knygoje Barkinas įrodo, kaip JT generalinis sekretorius gali keisti tarptautinės sistemos veikimo normas (p. 63–64), o Tarptautinę klimato kaitos grupę autorius kritikuoja dėl to, kad jos idėjos retai paverčiamos konkrečiais veiksmais, mokslinės žinios nenaudojamos rezultatams pasiekti. Apskritai, autorius siūlo atsisakyti griežto reflektyvizmo ir racionalizmo atskyrimo tiriant tarptautines organizacijas – toks pasirinkimas leidžia tikėtis vientiso paveikslo ir supaprastina pačius

teorinius rėmus, nuošaly paliekant atskirų politikos mokslų požiūrių debatus. Be to, tai kartu ir logiška autoriaus pozicija kitų jo tyrimų kontekste – 2010 m. išleistoje knygoje „Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory“ ne argumentuojami skirtumai, bet ieškoma realizmo ir konstruktyvizmo sąsajų.

„International organization. Theories and Institutions“ vis dėlto daugiausia dėmesio skiriama JT institucijoms ir jos sistemos struktūroms, regioninėms organizacijoms tenka vos du knygos puslapiai, o ir pati analizė apsiriboja ESBO ir NATO. Nors knygos įvade Barkinas nurodo, kad ES nebus nagrinėjama, tokios pozicijos priežastys nėra pateikiamos. Perskaičius knygą galiausiai taip ir lieka neaišku, kaip ES ir kitos regioninės organizacijos gali būti tiriamos naudojant sukonstruotą modelį, taigi „International Organization. Theories and Institutions“ skaitytojams atsiveria naujų tyrimų kryptys. Čia svarbūs keletas pastebėjimų. Ontologiniu lygmeniu tokioje regioninėje organizacijoje kaip Europos Sąjunga suverenių galių (arba populiariai, bet klaidingai tiesiog vadinamo suvereniteto) problema egzistuoja beveik nuo organizacijos įkūrimo, kurią dar labiau aštrina globalizacijos įtakos Sąjungai klausimai. O NATO, Europos Tarybos ar ESBO atveju ši dichotmija nėra tokia aktuali. Vis dėlto visoms tarptautinėms organizacijos rūpi atsakymas į klausimą apie jų galių tarptautinėje arenoje. Ieškant atsakymų į socialinių reiškinių prigimties klausimus Europos Sąjungos kontekste svarbi tarpusavio priklausomybės tema, nes su bendrąja rinka atsiranda ir bendros taisyklės, o šios pastaruoju metu, persiliejo efekto paveiktos, atkeliauja ir į saugumo ir gynybos sritį. Kitas pavyzdys yra NATO standartizacijos procesas, kuris taip pat patvirtina tarpusavio priklausomybės idėją. Be to, plačiąja prasme tokie ontologiniai debatai papildytų šiuo metu vis dar retus svarstymus politikos mokslų tyrimuose šiuo lygmeniu. Tarptautinės organizacijos beveik visada arba netgi visada tiriamos kaip institucijos, bet rečiau kaip režimai. Vienas iš organizacijos kaip režimo studijų pavyzdžių yra europeizacija Europos Sąjungoje, tačiau epis-

temologinis diskursas galėtų būti papildytas, pavyzdžiui, NATO politinės, o ne tik gynybinės įtakos valstybėms ar kitiems tarptautinės sistemos veikėjams tyrimais, taip pat Europos Tarybos, ESBO politinio poveikio studijomis. Metodologiniu efektyvumo ir idėjų lygmeniu galima analizuoti viršvalstybinių politinių veikėjų, kaip antai Europos Sąjungos Vadovų Tarybos pirmininkas, vyriausiasis įgaliotinis užsienio reikalams ir saugumo politikai, NATO generalinis sekretorius, įtaką organizacijų politikai, santykiams su valstybėmis, poveikiui tarptautinėms normoms.

Taigi, J. Samuelio Barkino knyga „International Organization. Theories and Institutions“ yra tinkamas įrankis tiek politikos mokslų tyrėjams, tiek gilesnių įžvalgų ieškantiems politikos formuotojams ir įgyvendintojams; tiek plačią kompetenciją turinčių organizacijų tolesnėms studijoms, tiek netradicinių teorinių priemonių regioninių aljansų tyrimams paieškose.

EGLĖ ELENA ŠATAITĖ

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija